

NÉMETH S. KATALIN

„BIZONY IGAZAT ÍROK,
ÉS UGJ ÍROM A MINT VOLT”
SZÉKELY LÁSZLÓ ÖNÉLETIRÁSA

XVIII. századi irodalmunk felfedezendő értékei gyakran könyvtárak mélyén vagy magángyűjteményekben rejtőznek. „Közel száz esztendeig lappangott ismeretlenül az az írott könyv, melyet mint történeti és irodalmi régiségek után való puhatolódzásaim egyik becses zsákmányát, a szerencsés lelő örömeivel kívánok e helyen történelmünk és irodalmunk művelői és barátai előtt bemutatni” – lelkesedett Király Pál 1887-ben a *Gróf Székely László életét* tárgyaló tanulmányában.¹ A kézirat körül azonban majd’ száz évig csend volt. Megemlítették ugyan egy Bethlen Katáról szóló és egy műfaj történeti dolgozatban,² de az eredeti forrást és szövegkörnyezetet senki nem vizsgálta meg. Nem is tehette, hiszen a kéziratról még a Székely László zenei érdeklődéséről beszámoló zenetörténész is azt kénytelen megállapítani, hogy hozzáférhetetlen.³ Magántulajdonban őrzése eredményezte, hogy a múlt századi híradások óta nem jelent meg róla értékelés,⁴ és az is észrevétlen maradt, hogy a kézirat 1972-

¹ Királyi Pál: *Gróf Székely László élete*. Budapesti Szemle, 1887. 128. köt. 224–258.: Uő: *Udvari szokások Mária Terézia idejében*. Vasárnapi Újság, 1887. 385–386., 414–415., 566., 582–583.

² Sükösd Mihály: *Bethlen Kata*. = S. M.: *A paradicsom kapuja*. Tanulmányok. Bp. 1983. 49. — Ugyancsak Király Pál közleménye alapján idézi: Gyenis Vilmos: *Emlékirat és anekdota*. ItK, 1970. 314.

³ Benkő András: *Székely László kótáskönyve*. = *Zenetudományi tanulmányok*. Bp. 1957. 345–406.

⁴ Nem említi meg Székely önéletírását a műfajt áttekintő Kemény Katalin és Máté Károly sem, valamint hiába keresnénk az elméleti megállapításokban gazdag, ám a régi magyar irodalmat mostohán kezelő Szávai János kötetében is: K. K.: *Erdélyi emlékirók*. Cluj-

ben az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába került és gondos restaurálás után felfedezésre várt.⁵

De ki is ez a Székely László, akinek munkájáról, életéről szólva még a mindentudó Szinnyi is bizonytalanságban hagyja olvasóját.⁶ Családjának több generációjáról tudunk, és nem csupán az önéletírásból. Nagyapja, id. Székely László tizennégy éves korában szegény árvaként került Erdélybe, ahol nagy karrier várt rá, főpostamester, főispán és más méltóságok viselője lett.⁷ Politikai szerepének kortársi megítéléséről később lesz még szó. Az apa, Székely Ádám lakodalmának külön fejezetet szentelt Apor Péter „az ilyen raritásokban gyönyörködő maradváinknak” örömére.⁸ Székely László a harmadik, Rhédei Katával kötött házasságból született, és apja korai halála után (1730) hamarosan árvaságra is maradt. Visszaemlékezésében nemcsak apja műveltségét emeli ki, hanem a közhivataloktól való idegenkedését is, amelyben példaképnek tekintette. Eszerint Székely Ádám

„igen hatalmas, Deák, Olvasott, Tanult, mindenek előtt az Hazában kedvességet talált, és azért az Ország Rendeitől egy néhány Tisztsegre Candidáltatott, de utánna telljes Életébenn nem járt, a Világtól

Kolozsvár, 1932.: M. K.: *A magyar önéletírás kezdetei. (1585–1750).* Minerva, 1926. 120–166.: Sz. J.: *Az önéletírás.* Bp. 1978.

⁵ Quart. Hung. 4312.

⁶ Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái.* Bp. 1891–1914. XIII. 597. — Az erdélyi családokat számba vevő Kővári László nem is tud róla, csupán öccséről, Ádámról, hibás halálozási évszámmal: K. L.: *Erdély nevezetesebb családai.* Kolozsvár, 1854. 227–228.

⁷ Lakodalmi hintójáról megemlékezik a régi dicsőséget emlegető Apor Péter is: A. P.: *Metamorphosis Transylvaniae.* (Előszó és jegyz. Kacziány László.) Bukarest, 1978. 62–63.

⁸ Apor Péter: *I. m.* 114–122. — Az esküvő alkalmából bemutatott egy Mátyás királyról szóló iskoladrámát, amelyben Mikes Kelemen is szerepelt: Prónai Antal: *Mikes Kelemen, mint actor.* = Századok, 1909. 46–51.: Hopp Lajos: *Rákóczi és Mikes a törökországi emigráció előtt.* = *Rákóczi-tanulmányok.* Szerk. Hopp Lajos, Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1980. 420.

magát el vont, Istenfélő, Kegjes, Adakozó, igen Barátságos, Nyájas, Szelíd, Drága Úri Ember” volt. (17.)⁹

Székely László öccse, Ádám Locke-fordítása révén sokkal ismertebb, munkáját irodalom- és pedagógiatörténészek egyaránt számon tartják, jóllehet a bibliográfiai kézikönyvben nem fordul elő a neve.¹⁰ A család ismerete azért is fontos, mert Székely származásáról, felmenőiről hosszan értekeznek, vitatkozva a kortárs véleményekkel, ugyanakkor ez a kapcsolat köti Erdély főnemesi családjaihoz, teremti meg az élet-történetet keretező közéleti hátteret.

Székely László 1716. szeptember 4-én született Alamoron, bár születési helyét illetően ő maga is bizonytalanságban volt, nem találván rá vonatkozó feljegyzést a családi iratokban. Tanulmányait a nagyenyedi kollégiumban kezdte meg, ahol 1723 és 1727 között elvégezte „a clasisokat a Poësisig”. Ezután öccsével együtt két évre Nagyszebenbe küldik, hogy németül tanuljon. Nyelvtudásának nagy hasznát veszi majd a bécsi udvarnál tett látogatásakor. Visszakerülve Nagyenyedre, a grammatikától „repetálja” az osztályokat, és 1733. évi végzése után is ott marad 3 évig mint publicus. Nevét a nagyenyedi kollégium diákjainak névsorában nem találtuk, mert az anyakönyvek csak a felsőbb éves alumnusok, azaz bentlakó ösztöndíjasok neveit tartalmazzák. „A városi

⁹ Székely László helyesírási sajátja, hogy minden magánhangzóra hosszú ékezetet tesz. Ugyanígy írt Kónyi János (1774) és Gvadányi János (1789) is. Ld. Benkő Loránd: *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás első szakaszában*. Bp. 1960. 116–120. — A könnyebb olvasás érdekében az indokolatlan ékezeteket elhagytuk, de a szöveget betűhíven közöljük. A zárójelbe tett lapszám a kézirat eredeti számozására utal.

¹⁰ Tarnai Andor: *Az udvari és nemesi rokokó kultúra = A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp. 1964. 510., 512. — Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Bp. 1981. 615. — A naplóíró-utazó Teleki Józseffel való kapcsolatáról: F. Csanak Dóra: *Két korszak határán. Teleki József, a hagyományörző és felvilágosult gondolkodó*. Bp. 1983. 66–67., 311., 313., 334., 337.

polgároknál szállást tartó vagy saját háztartást vivő jómódú ún. publicusok neve a XIX. század elejéig csak elvétve bukkan fel a matrikulák lapjain”.¹¹ Ugyanakkor három idősebb diák is szerepel a nagyenyedi anyakönyvben, mint a gróf Székely fiúk nevelője: Turóczi István, Fogarasi György és Lisznyai Incze Sámuel.¹² Közülük Turóczit, aki később a gazdaság ügyeit is intézte, mint praeceptorát gyakran emlegeti az önéletírás is. Székely László külföldi iskoláztatása csak szülei tervében szerepelt, miután 1730-ban árván maradt, kénytelen volt elfogadni a gyámja nyújtotta sanyarúbb életfeltételeket. Önállósodásra, birtokának átvételére és irányítására csak húszéves korában került sor.

Székely László kétszer házasodott, 1742-ben Bánffy Katát,¹³ majd az ő halála után 1749-ben Thoroczky Zsuzsannát vette feleségül. Házasságaiból három gyermeke származott, de még kisgyermek korukban elvesztette őket.

Életének nagy eseménye három hónapos utazása 1743–44 fordulóján, amelynek célja a bécsi udvarnál tett bemutatkozó látogatás volt. Ettől eltekintve csak kisebb hivatalok viselése, az országgyűlések tették színesebbé napjait, ám nyilvánosság előtti szereplése olyan jelentéktelen lehetett, hogy Rettegi György, aki pedig részletesen foglalkozik magánéletével is, erről nem tud.

„Maga jól tanult, sok szép virtusokkal bíró derék ember volt, nekem is igen jó uram, de soha promotio után nem járt, nem is viselt semmiféle hivalt”

– írja Rettegi Székely halálakor.¹⁴ A halál 1772. január 28-án

¹¹ Jakó Zsigmond–Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1682–1848*. Bukarest, 1979. 43.

¹² Jakó Zs.—Juhász I.: *I. m.* 139., 140., 145.

¹³ Székely László és Bánffy Kata lakodalmi kártájáról: Herepei János: *Egyleveles kárták a Farkas utcai templomban és kollégiumban*. — *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. Szerk. Keserű Bálint. Bp. — Szeged, 1971. 222.

¹⁴ Rettegi György: *Emlékezetre méltó dolgok. 1718–1784*. Sajtó alá rend. és bev. Jakó Zsigmond. Bukarest, 1970. 269. — Rettegi

következett be, a kortárs krónikás szerint meglehetősen gyanús körülmények között.

„Gr. Székely László úr megholt Szebenben, még pedig bizonyosan beszélnek, hogy a felesége étette meg, mivel úgymint ma nagy tractament, vagy amint most mondják, bál volt a szállásán, sok különbözőféle emberek voltak nála ebéden, másnap megholt szörnyű gyomorrágás után, melyet azelőtt is próbált volt, de most észre nem vette nyavalyáját. Úgy beszélnek, hogy a felesége valami gárdistával egybenszűrte a levelet (mert járnak le idehaza engedelemmel büszkélkedni s magokat mutogatni) s annak tanácsából még egyszer kávéban, vadászat közben megétette volt, de akkor észrevéven, hirtelen curával eleit vette”.¹⁵

A mérgezést Rettegi is szóbeszéd alapján örökíti meg, a visszaemlékezését jegyzetekkel ellátó Jakó Zsigmond ilyen irányú vizsgálódásai sem jártak eredménnyel.

„Hihetőleg csak az asszony kikapóssága nyomán támadt mendedmonda — írja Jakó —, mert a mérgezés sem az asszony naplójával, sem egyéb adatokkal egyelőre nem volt igazolható.”¹⁶

Mielőtt a Székely László élettörténetét megrajzoló kéziratot szemügyre vennénk, vessünk egy pillantást szerzőnk más ellegű irodalmi munkásságára. Király Pál idézett tanulmányában beszámol egy saját tulajdonú kéziratról, amelynek címe: *A Tseh Országi Ecclesiáknak Űldöztetésének Még az ó Kereszténységre való térésének első kezdetitől fogva való Históriája. Az az: 894-dik Esztendőtől fogva 1632-dik Eszten-*

Székely halálát illetően téves dátumot közöl (108.), majd 1768-as feljegyzésében helyesbíti a korábbi adatot (214.)

¹⁵ Rettegi Gy.: *I. m.* 269.

¹⁶ Székely házasságának konfliktusairól: Rettegi Gy.: *I. m.* 163—164. Jakó Zsigmond idézett megjegyzése uo. Ehhez csupán annyi kiegészítés kívánkozik: nem valószínű, hogy a méregkeverő tettékn megörökítését naplójára bízta volna. Ugyanakkor Székely is beszámol arról, hogy rosszakaróik mérgezési szándék körüli pletykával akarták házasságát feldúltni. (638—639.)

dőig esett dolgoknak írása, ekkor uralkodván *Austriai második Ferdinandus*, *Melyben Előadattatnak olljátén Politicai titkok, tanátskozások, mesterségek, melljek eddig az ideig hallatlanok voltak, sőt nem is hallattattak, Úgy szintén az jelen való hadakozásoknak igaz okai, és azoknak irtoztatos ítéletei le irattatnak. Kettős mutató táblával most nyomtattatott ki leg elsőben 1648. Esztendőben. Melljet is Született Nyelvére, Édes Nemzetének ez mostoha időkbén Istenhez és Apostoli Szent Vallásához való buzgó szeretetinek, és álhatatosságának fel indításra kezdett fordítani ekképpen Boros Jenői Groff Székely László. Sok viszontagságokkal küszködő napjainak száma között 1747. Esztendőben. „4-edr. 564 lap: elől öt számozatlan levél s végül hatvanhárom számozott lapra terjedő név- és tárgymutató”.¹⁷*

Sajnálatos, hogy e kiadásra szánt kéziratot nem ismerjük, és Király is csupán röviden jellemzi:

„a fordítás nyelve igen jeles és oly tiszta magyarságú, hogy még latinosságok is csak elvétve fordulnak elő benne.”¹⁸

Az viszont kevésbé érthető, hogy az életének minden apró eseményéről beszámoló Székely miért nem említi meg a névtelenül megjelent, ám Comeniusnak tulajdonított mű fordítását az önéletírásban. Ha ezt azzal magyarázzuk, hogy „mint bevezetéséből látható, a tiltott könyvek közé tartozott”, akkor a protestáns kézirat lefordítása valóban jól beleillett Székely reformátusságát hangoztató és védelmező gondolatvilágába, ugyanakkor feltétlen törvény- és tekintélytisztelete megkérdőjelezheti egy üldözött munka lefordítását.¹⁹

Hozzáférhető eredeti kézirat híján csak Jakó Zsigmond kiváló könyvtörténeti tanulmányára támaszkodhatunk, a-

¹⁷ Király P.: *Székely László élete*. 228—229. A kézirat jelenlegi lelőhelyéről nem tudunk.

¹⁸ Király P.: *I. m.* 229.

¹⁹ A csehországi eretnekek történetének lényegesen rövidebb kézírata: Csider Imre: *Rövid históriája a csehországi evangelica reformata ecclesianak . . . 894—1634-ig*. 1765. Ráday Könyvtár, K-1. 533.

melyben *A székelyudvarhelyi tudományos könyvtar történetét* dolgozza fel.²⁰ Székely könyvgyűjteményével együtt, amelyre később térünk ki, részben ide kerültek saját kéziratai is, amelyek fordító tevékenységét dokumentálják.

Jakó Zsigmond a gyűjtemény 354. sz. darabjaként megtalálta azt a kéziratot, amely Petrarca: *A Jó Szerentsének és a Szerentsétlenségnek orvosságairól* szóló filozófiai művének fordítása. Jakó megállapítása szerint a kéziratot „1813-ban az ő [Székely] megnevezése nélkül Debrecenben ki is nyomtatták”.²¹ Az itt megjelölt kéziratot sajnos nem láthattuk, viszont Székely László önéletírásának bevezetője tartalmaz mintegy 10 oldalnyi Petrarca-fordítást és magyarázatot, amelyet összevetettünk az idézett debreceni kiadással, ám a két szöveg eltérőnek bizonyult. Székely a dialógusból csak az Okosság mondatait idézi, lényegesen kibővítve, értelmezve a petrarcai gondolatokat. Kérdés, hogy az önéletírásba illesztett Petrarca-szöveg azonos-e a székelyudvarhelyen található kézirat megfelelő részével? Amennyiben igen, akkor valóban friss fordítói élmény hatására került az önéletírás lapjaira a Petrarca-szövegrész. Jakó Zsigmond ugyanis a teljes mű ismeretében azt állapította meg, hogy Petrarca munkájának lefordítása 1760–1762 között keletkezett, az önéletírást pedig 1763-ban kezdte papírra vetni szerzője. Ma már megállapíthatatlan, hogy milyen Petrarca-kiadás alapján készült Székely fordítása, hiszen a számos külföldi megjelenés mellett idehaza is hozzáférhető volt Rajcsányi György négy szemelvényes Petrarca-kiadása (1700, 1706, 1707, 1718), és két teljes kiadás 1756-ból (Buda) és 1758-ból (Eger). Petrarca iránti érdeklődésével Székely ahhoz a XVIII. század közepén megélnékvált sztoikus áramlathoz kapcsolódik, amely a hu-

²⁰ Jakó Zsigmond: *Írás, könyv, értelmiség*. Bukarest, 1976. 219–251.

²¹ Jakó Zs.: *I. m.* 229.

manista ideák platonista-sztoikus interpretációját élteti tovább.²²

Székely László földrajzi érdeklődését mutatja, hogy Petrarca-fordításával egy időben egy geográfiai munka fordításán is dolgozott. Johann Hübner (1668–1731), hamburgi professzor számos kiadást megért nagy és kedvelt földrajzi művének *Magyar Geographia* címen lefordított első kötetével 1762-ben készült el.²³ A három nagy terjedelmű fordítás mellett azonban a fő mű, az önéletírás érdemli meg a fokozott figyelmet.

Székely László élettörténetét egy negyedrért alakú, 1007 lapot számláló kézirat tartalmazza, amely eredeti bőrkötésben maradt az utókorra. Szerzőnk kezéből a 881. lapon ütötte ki a tollat a halál, ahonnan második felesége, Thorockay Zsuzsanna folytatta a bejegyzéseket, majd az ő halála után Kis Zsigmond, a család praefectusának kézírása következik.²⁴ A kéziratnak szerzője által adott címe: *Gróff Székely László Élete: Az az: Eredetének, Eleinek, Születtetésének, Neveltetésének, Iffjúságának, s ez idők alatt lött Világi Viszontagságainak le Irása. Melljet kezdett Irni Életének 47-dik Esztendjébenn, 1763. Esztendjébenn Juniusnak 6-dik Napjänn, Alamori maga Lakó Házánál.* Székely László önéletrajzának megszerkesztésekor tudatosan könyvet készült írni, ellentétben például Bethlen Katával, akinek szétszórt kéziratlapjai könyvvé szerkesztésében feltehetően nagy szerepe volt a

²² Az említett kiadásokról és a kor Petrarca-ismeretéről: Turóczi-Trostler József: *Keresztény Seneca. Fejezetek a kései humanizmus európai és magyarországi történetéből.* = T. T. J.: *Magyar irodalom – világirodalom.* Bp. 1961. II. 207–211.

²³ Jakó Zs.: *I. m.* 229. A kötet a gyűjtemény 353. sz. darabja. A Hübner-féle földrajz magyarországi hatásáról, átdolgozásairól: Csinnády Gerő: *Földrajzi tankönyvirodalmunk a XVIII. században.* = *Pedagógiai Szemle,* 1959. 1033–1043. A tanulmány Székely fordítását nem említi.

²⁴ Kis Zsigmond nem nevezi meg magát, személyére a kézirat tartalmából következtet Király Pál: *I. m.* 255–257.

tudós Bod Péternek.²⁵ Az előre megtervezett könyvformára utal a címlap versóján elhelyezett *ex libris* is, amely belekerült Székely ma még ismeretlen összetételű könyvtárának kötetibe is. A származása miatt sok kellemetlenséget eltűrő szerző szükségét érezte annak, hogy az utókor számára minden könyvében megörökítse címerét, rangját:

„Azután Énis hogj az következő aetas meg lássa ki lettem légyen: Könjveimbe Czimeremet kinjontattam Symbolumomat Spes Confisa Deo, nunquam Confusa recedit feltettem és illj Inscriptiotis tetettem fel: Ladislaus Comes Székely de Boros-Jenő et Szamolykeszi, Sacratissimae Caesareo Regiae Apostolicae Majest: Dominae Dominae Mariae Theresiae Festivo Augustissimae Domus Austriae Josephi nimirum Coronae Principis in Regem Romanorum Majestatis Regiae ipso Coronationis die Resolutus Camerarius Actualis. Anno D. 1764. aetat: vero 48”. (810.)

Az önéletírás előljáró beszédét is a Kegyes Olvasóhoz címezi, elárulva benne, hogy tanulságképpen, intő szándékkal veti papírra élete történetét. A filozofikus elmélkedést tartalmazó előszó szinte teljesen független az utána következő, cselekményes, köznapi eseményeket megörökítő beszámólótól. Nyilvánvaló, hogy a nem túlságosan művelt és írói gyakorlattal sem rendelkező Székely itt más önéletírók példáját követi, valószínű Bethlen Miklósét, akinek munkáját jól ismerte, hiszen később is hivatkozik rá. Ugyanakkor írói tehetségük eltérő színvonalát is mutatja, hogy míg Bethlen filozófiai előszava „elválaszthatatlan egységet alkot a következő fejezetekkel”²⁶, a köznapiság szintjére ereszkedett Szé-

²⁵ Markos András: *Bod Péter és Árva Bethlen Kata*. Református Szemle, 1969. 339–357.: Uő: *Árva Bethlen Kata Vallástétele és Önéletírásának kiadatlan töredékei*. ItK, 1970. 67–75. — A kihúzások, javítások nélküli, egyenletesen szép írás is feltételezi, hogy az utókorra gondolva készült a visszaemlékezés, nemcsak mint történet, hanem mint tudatosan formált könyv is. Vö. ugyanerről Juhász István bevezetőjét Fogarasi Sámuel önéletírásához: *Fogarasi Sámuel: Marosvásárhely és Göttinga. (1770–1799.)* Bev. és jegyz. Juhász István. Bukarest, 1974. 56.

²⁶ Tolnai Gábor: *Bethlen Miklós.* = T. G.: *Fejedelmi Erdély*. Bp. 1984. 118–119.

kelynél viszont nincs meg az összefüggés. Az előljáró beszéd alaptétele: az élet szüntelen harc és küzdelem. Bizonyító anyaga természetesen a Biblia (Prédikátor könyve 1.2.), majd Heraclitus-, Ovidius-, Seneca-idézetek sorakoznak. A harc illusztrálására az általánostól az egyén felé közelítés logikáját követve példákat hoz a természeti jelenségek, állatok, növények életéből. A létért folytatott küzdelem következő állomása a társadalom, ahol az ember és ember, szülők és fiak, házastársak, testvérek szüntelen harcára hivatkozik. Az emberi kapcsolatrendszerben a barátság, az egyetértés, a békeséges egymás mellett élés is küzdelmek árán alakul ki. Sorra veszi az általa jelentősnek tartott foglalkozásokat, pl. a prókátor harcát ügyeiért vagy az orvos küzdelmét a betegség ellen. Ezután jut el az önvizsgálatig, a belső lelki válságok jelentőségéig:

„Melj nagy az belső háborgás is, még pedig nem csak más ellen, hanem a maga neme ellenis, nem csak más különös szeméj ellen, hanem tulajdon maga ellenis”. (4.)

Fejtegetésének célja, hogy a külvilág, az embertől független természet, az emberi kapcsolatok és a „belső háborgás” el-
lentéinek felvillantásával önvizsgálatra szólítsa fel az olvasót, ehhez pedig jó példának, megszívlelendő tanulságokkal járó olvasmánynak ítéli saját élettörténetét:

„Kegyess Olvasó! a kinek ezután kezében akad ez Irás, emlékezzél meg Sorsodról, ha most nints is, de míg élsz még néked is lehet részed illjenekben, vagj hasonlókban, mert Ember vagj Teis”. (14.)

Az önéletírás címében megelőlegezett sorrendet követve Székely először „eredetéről” szól, némileg csatlakozva még az előljáró beszéd elvontabb gondolkodásmódjához. Bibliai citátumokkal igazolja, hogy minden ember Ádámtól vett eredetet. A „közönséges eredet”-től megkülönbözteti a „különös eredetet”, amely az egyes nemzetekhez tartozást jelenti. Büszkén vallja magát magyarnak, s a nemzeti öntudatot

honfitársai tulajdonságának is tartja, szembeállítva más népekkel:

„Tsuda dolog, más Nemzetek ha azt mondják, Te Német, Te ez, s vagy amaz Nemzet, Ortzázásnak tartja, s haragszik érette, — mond a Magyaroknak, Te Magyar, egy sem vészi rossz néven, s meg sem tagadja, hogj nem az”. (17.)

Nagy szerepet szán az önéletírásban „eleinek”, a felmenő ősöknek.

A származás véletlenségéről és a szerencsés születésről elmélkedve jut el végre saját életének kezdetéig. A XVIII. századi önéletírók jellemzője, hogy a gyermekkori eseményeket rendkívül röviden tárgyalják, a belső fejlődésrajz megörökítése csak az ifjúkorral kezdődik.²⁷ Székely alig mond valamit gyermekkorról, csak szülei jóságáról, a gondos, tisztességes nevelésről emlékezik meg, csupán azt sajnálja, hogy

„szándékokban volt szegénj szüleimnek, hogj Felső Országokra Aca-
demiákra felkülgjenek, de attól elmaradék szüleim halálokkal”. (83.)

Az árvaságra jutott Székely fiúk szigorú gyámot kaptak, nagybátyjuk, Jósika Dániel személyében. Valószínű mégis, hogy a szigorú bánásmód következményeit szerzőnk eltulozza, mert a jelentős örökség várományosait a legridegebb gyám sem tarthatta olyan szegény sorban, amelyről Székely beszámol:

„Köntözésem is tsak új volt, sokszor künn volt a Lábam a Csizmából, rongjos, szakadozott köntösbe jártam gyakran”. (90.)

Székely ifjúkorának utólagos átértékelése azért is feltűnő, mert idős korában helyesli a szigorúságot és megrovóan nyilatkozik az ifjúság erkölcsi állapotáról. Amikor kiszabadul

²⁷ Ld. Niggel, Günter: *Geschichte der deutschen Autobiographie im 18. Jahrhundert. Theoretische Grundlegung und literarische Entfaltung*. Stuttgart, 1977. 6–14.

a gyámkodás kötelékeiből, bele is veti magát a fiatalkori szórakozási lehetőségekbe.

„Az Én Ifjúi Elmém a Világon kapván, Tántz Vadászat, és mindenféle multság volt az Objectumom, az Könjv nem kellett, az Írást resteltem, egj szóval bolondoskodtam Énis, sem Oeconomia, sem Jozság dolga injemre nem fért”. (135.)

A hirtelen megkapott szabadság aztán megbosszulta magát, gazdasága széthullott, volt praeceptora, Turóczi István, aki a birtok ügyeit intézte, becsapta: testvérel, Ádámmal az örökség miatt romlott meg kapcsolata. Székely Lászlónak valóban saját kárán és tapasztalatai alapján kellett megtanulnia a birtokvezetés, gazdálkodás és a főúri társasélet összehangolását.

Székely László elbeszélő módjának váltása az ifjúkor eseményeinél következik be. Korábban egyértelmű a célzatosság, családja múltjának, saját származásának igazolása. Emlékei nem lévén, nem az események friss nyomon követésével, hanem a múlt adatainak felemlegetésével, kortárs vélemények cáfolásával igyekeznek célját elérni. Tanulmányairól nincs érdemleges mondanivalója, a nagyhírű enyedi kollégiumot két mondattal elintézi, tanáraitól, diáktársairól nem szól, önmagáról is csak annyit, hogy „serény, könnyen tanuló Elmével” állta ki a próbákat. A kancellárián töltött idő sem hagyott mély nyomot benne, egy szóval sem említi, hogy éveken át mi volt a feladata. Később azonban mintha anyagi önállósulásával szellemi önállósulása is együtt járna. Túlzás lenne azt mondani, hogy kinyílik a szeme a világra, de a személyesen átélt események élményszerű beszámolója jelentősen megemeli önéletírásának színvonalát.

Az ifjú Székely részt vett vadászatokon, „benn flankirozott” a szebeni diétán, ellátogatott a rokoni főrangú házakhoz, meghívásokat kapott a férjhez menendő lányok családjaihoz. Minderről élénken, szinte az élmény egyidejű frissességével számol be. Apró történetei, kellően kihegyezett csattanóval az asztal melletti anekdotázás hangulatát köz-

vetítik. A női nemmel való találkozása, a megházasítására irányuló törekvések, majd házassági szándéka jó alkalmat ad arra, hogy ne csak a vele történt eseményeket, hanem belső háborgásait, kétségeit is papírra vesse. Hosszú ideig ellenállva minden házastási kísérletnek, büszkén vallja, hogy méltatlan kapcsolatba nem keveredett, be nem tartott ígéretet nem tett senkinek.

„Igaz dolog hogy az Iffju előre nem mindent lát jól el és az heves indulat az Ratióra nem sokat szokott hajtani, de az én istenemnek elég hálákat nem tudok csak azért is adni, hogj iffjan bizonyj kénjen és sok szemtölis kedveltetett fejem sokaknak példájok szerint motsokba magát nem keverte, sem senkit házassági reménséggel nem biztattam, sőt bátor szerettem-is a személljét valakinek, de ha már házasság gyanut tapasztaltam, futottam onnét: Istennek hála contractusra nem mentem.” (155.)

A házassággal szemben támasztott ellenérzései megörökítésekor nem nélkülözi a humort sem. Amikor híre terjedt, hogy a jószándékú rokonok meg akarják házasítani, minden eszközzel tiltakozott ellene. „Még csak cselédeimnél sem engedtem meg hogy gyűrü légjen.” (161.) Közelgő házassága elől azonban nem tudott kitérni. Nagy jelentőséget tulajdonítva az álmoknak és a szimbolikus cselekedeteknek, s házassági szándékát bevezetendő sorra leírja saját, majd apja – elbeszélésből ismert – házasságot jelentő álmait.

A Bánffy Katával való megismerkedés, hosszú jegyességük története az események mellett belső bizonytalanságát is tükrözi.

„A félelem, rettegés (ne hogj a személt más kapja el) szerelem kedvesség (hogy miképpen lehessen a Mademoselnek legjobban influálni) Iffjuság, hevesség (melj tűrhetetlen szokott lenni, az illj személtnek minél hamarébb lehető megjnjerésébe) ezek mondom bennem egj személtjbe melj nagj Operatiókat tehettenek légjen, és tettenekis akárki meg ítélheti”. (179.)

Nemcsak mátkasága, hanem a lakodalmi előkészületek, maga a többnapos vendégség számos néprajzi jellegű érdekes-

seget szolgáltat. Apor Péter a régi magyar szokások dicséretének illusztrálásául, a kívülálló szemével számolt be Székely Ádám 1702-es lakodalmáról. Részletességben, érzékletes leírásban szerzőnk sem marad el mögötte, saját lakodalma lévén azonban még a személyes büszkeség is átfűti sorait. Az öltözetek, a jegyajándék, a nászmenet, az étkezési szer-tartás részletes leírásakor minden bekezdést azzal indít, hogy „a régi magyar Módi” szerint rendezték meg az esküvőt.²⁸ Ennek kiemelését azért is szükségesnek érzi, mert

„ezen Lakodalom után hasonló nem volt még eddig, talán nem is léssen, mert igen Németesen Városenként kezdették tsinálni a Lakodalmakat már”. (221.)

A régi magyar szokáshoz tartozó, lakodalmat megelőző koszorúfuttatás szemléletes leírása pedig néprajzkutatók érdeklődésére is számot tarthat.²⁹ Ugyanilyen értékkel bír a jegykendők, tányérok feliratainak lemásolása, a menyasszony kikérésének szövege. A feliratok, szövegek tudatos átmentésében Székely ismét az utókorra gondol, ha minden elveszne is, itt maradjon emlék róla. Ezzel a szándékkal másolja bele verseit is az élettörténet prózájába.

²⁸ Kosáry Domokos is figyelemre méltónak tartja, hogy az olasz és német rokokó dallamokat gyűjtő Székely László „1742-ben régi módra, trombitával rendezi esküvőjét”. — K. D.: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp. 1980. 211–213. — A zenei érdeklődéséről tanúskodó megállapításokat kiegészíthetjük azzal, hogy önéletírása szerint Székely honosította meg Erdélyben a „Halotti Harmonicus Cántus”, azaz a temetési kórusok szokását (540.) Az énekkarral való „harmóniás” temetés Sárospatakon 1728-tól volt szokásban, Erdélyben Szigethi Gyula István református püspök jobbitó tevékenysége után, 1746–47-ben jegyezték fel Kolozsvárott a „cantus harmonicus” szereplését. Vö. Szabolcsi Bence: *A 18. század magyar kollégiumi zenéje*. Bp. 1930. 7.

²⁹ Korabeli „pompás szokás”-ként tartja számon Bél Mátyás is a koszorúfuttatást: B. M.: *Magyarország népének élete 1730 táján*. Vál. sajtó alá rend. ford. Wellmann Imre. Bp. 1984. 473. (Történetírók Tára.)

Székely dilettáns verselő, ilyen irányú kísérletei nem irodalmi értékűek. Megmutatják viszont, hogy szerzőjük milyen jól elsajátította a verselés formai szabályait, az ügyes kézműves tartalom nélküli mestermunkája kerül ki keze alól. Még jegyessége alatt született az a 29 szakaszos „sapphicus” vers, amely formai kötöttségeivel szinte teljesíthetetlen feladatot jelentett szerzője számára. A névnapi ajándéknak szánt versezet két akrosztikhont és két kronosztikhont tartalmaz, rendkívül bonyolult elhelyezésben. Minden versszak első sora ugyanazzal a betűvel kezdődik, amivel végződik (akrosztikhon – telesztikhon), így a sorok kezdete és vége egyaránt a „Gróf Bánfi Kata kisasszonj éljen” szöveget adja ki. Ugyanezen sorok közepén, a metszet után a „Párja gróf Székely László kívánja” szövegű mezosztikhon olvasható. A versszakzáró adonisi sorok elején az „Ezer hétszáz negjvenegjedikbe”, a végén a „Novembernek huszonötödik napján” kronosztikhon olvasható.³⁰ Nem csoda, ha versét fél éven át írta, írószerszámát mezőn, vadászat közben is magánál tartván, fáradozása azonban nem mindig járt eredménnyel. A formai bravúr erőltetése közben megalkuvásra is rákényszerül, a telesztikhon megvalósítása érdekében néha kénytelen a sorzáró betű helyett az utolsó szó kezdőbetűjét kiemelni. Székely tudja magáról, hogy

„soha talám nállamnál rosszabb Poëta nem volt, soha soha semmi hajlandóságom nem volt rea, Magjar Versekre is azután hogj a Collegiumból ki jöttem nagj munkával tudtam magamat szoktatni”. (194.)

A formai játékok iránti fogékonysága azonban azt látszik igazolni, hogy a nagyenyedi kollégiumban nagy súlyt fektettek a diákok poétikai jártasságának kialakítására. Moesch Lukács tankönyvként használt *Vita poetica*ja (Nagyszombat, 1693) „a költészetet a főúri-nemesi életforma ragyogó

³⁰ A XVIII. században (is) divatos költői mesterkedésekről ld. Kilián István: *A régi magyar képv. Új Írás*, 1980. 11. 30–34.

díszeként, nélkülözhetetlen kiszolgálójaként állítja elének”.³¹ Nemcsak a költői mesterkedés benne felsorolt eszközei, hanem a különféle alkalmakra szerkesztett üdvözlő versek is jó például szolgálhattak Székely László versírói tevékenységéhez. Önéletírásába iktatja 366 négysoros szakaszban megverselt élettörténetét, és alkalmi költeményeit is olvashatjuk a kötet lapjain. (Gr. Bánffy Dénes legénybúcsúztatójára két verset írt, ugyancsak rímekbe foglalta szülei, első felesége és gyermekei sírfeliratait, valamint az enyedi eklézsiának ajándékozott tárgyak feliratait.)

Láthatjuk, hogy Székely élettörténetében több műfajt elegyít. Az elmélkedésbe, az anekdotikus betétekkel élénkített lineáris elbeszélésbe gyakran iktat dokumentumokat, verseket, leveleket, sírfeliratokat, pereskedési iratmásolatokat. Ugyancsak ide másolja élete nagy élményének, bécsi utazásának naplóját is.

A *Bétsi Utazásomról* címet viselő mintegy 250 lapnyi útinapló műfajáról, keletkezési körülményeiről lássuk Székely saját megjegyzését:

„Meljről ugj gondolkozzál Kegjes Olvasó, hogj ebben nints minden ugj rendibe szedve, s le írva, a mint kellene, hanem mit naponként láttam, s hallottam, s a mik azokban akkor eszembe juthattak és aszt akkor az erről irt különös két darabból álló Itinerariumomba le irtam (Elég volt ez akkor annyi aetasra) már penig most Egész Életem le írásába tsak aszt lehetett bé írnom, a mit akkor imigj amúgj feljegyeztettem volt, melj is következik eszerint”. (268.)

Bevezetője azonban csak részben igazolja a következő szöveget. Az útinapló-másolat valóban követi az eredeti formai felosztását, napról napra leírja az utazás következő állomásait, az aznap történt látogatásokat. Mindezt csupán a regisztrálás szintjén. Az érdekesebb eseményekhez viszont részletes beszámolót is fűz és nemcsak a napi történés sorrendjében, hanem a szerzett ismeretekről, újdonságokról is

³¹ Bán Imre: *Irodalomtörténeti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVII. században*. Bp. 1971. 64. (Irodalomtörténeti füzetek 72.)

itt számol be. Formailag úgy kell elképzelnünk útinaplóját, hogy nem üres könyvbe jegyezte fel a beszámolót, hanem naptárszerűen beosztott naplóba. Ezt a feltételezést igazolja, hogy egy-egy témát nem addig ír, amíg mondanivalója van, hanem közbeiktatja a következő nap dátumát, az akkor tett látogatások regisztrálását, majd folytatja a korábban abbahagyott részletes beszámolót. Ennek következtében elbeszélései gyakran törést szenvednek, egy-egy témának többször is neki kell rugaszkodnia. Mindez a bevezetőben említett pontos másolást igazolja. Találunk azonban a bécsi beszámolóban olyan megjegyzéseket, amelyeket kétségtelenül később, valószínűleg a másoláskor toldott bele a szerző. Ezek elkülönítése abban az esetben nem okoz nehézséget, ha egyértelműen később bekövetkezett eseményre utal, vagy azzal kezdi kiegészítését, hogy „múlólag hozom bé ide”. Más esetben viszont, ha a kétkötetes itinerarium elő nem kerül, a szövegrészek keletkezési idejét elkülöníteni nem tudjuk, csak gyaníthatjuk, hogy amikor útinaplóját „újólá le írni és jobb rendbe szedni kezdte”, akkor betoldásokat, módosításokat is tett.³²

Színvonalát tekintve a napló pontosan tükrözi Székely szellemi arculatát, érdeklődésének irányultságát. Ahogyan korábban sem számolt be tanulmányairól, kulturális élményeiről, úgy Bécsben is elsősorban a felszín, az események, látnivalók sodra ragadja el. Naiv csodálkozása, minden apró érdekesség feljegyzése viszont az említett intellektuális élmények hiánya mellett is érdekes olvasmányá teszik a bécsi

³² Jakó Zsigmond szerint: „Említett bécsi útból készített terjedelmes naplója napjainkra elkallódott, de később összeállított önéletrajza egyes részleteket megőrzött belőle”. Jakó Zs.: *I. m.* 251. — Az önéletrajz ismeretében úgy látjuk, hogy a bécsi napló teljes szövegét lemásolta szerzője, ezt bizonyítja a napról napra tett bejegyzések sora, a változtatást inkább bizonyos magyarázatok, bővítések jelentik. — A bécsi naplóról ld. N. S. K.: *Székely László bécsi útinaplója 1744-ből.* = *Prodromus. Tanulmányok a régi és az újabb magyar irodalomról.* Bp. 1985. 31–33.

itinerariumot. Az utazással együtt három hónapos bécsi tartózkodás apropója: bemutatkozás az udvarnál, éspedig jelentős esemény, Mária Terézia húga, Mária Anna és Lotharingiai Károly herceg esküvője alkalmából, ugyanakkor – ekkor még sikertelen – kísérlet arra, hogy Székely kamarási kinevezést kapjon. A tizenkét napig tartó utazás ideje alatt Székely az érintett városoknak csupán a nevét közli, az útvonal látnivalóiról semmi említésre méltót nem őriz meg. A postakocsin megtett út technikai körülményeiről viszont részletesen beszámol, ugyanígy a zajló Dunán való átkelés okozta félelemről:

„A Duna itt széles lévén a zaj nagyon menvén az menés nem igen derék volt. Én többször ilj széles vizet nem látván, a zaj is meg rettentvén, tsaknem elhittem magammal hogj oda veszek, s többször nem látom hazámat”. (276–277.)

XVII. századi útleíróink gyakran emlegetett tengeri vihar-élményére gondolva idézetünk jól példázza Székely önéletrírásának módszerét, a köznapi esemény magasabb szintre emelésének szándékát. Mint majd bécsi tartózkodásakor, itt is gyakran jutnak eszébe a hazai állapotok, néha valamely hasznos dolog meghonosításának vágyával, néha az összehasonlítás igényével, amelyből Erdély kerül ki győztesen, mint például a magyarországi meredek utak esetében is:

„mondom a Kotsisnak hát illjen é a ti lejtőtök gyere Erdéljbe mert mutatok én néked olljan Lejtöket, hogj el ájulsz belé”. (275.)

Az első látnivaló, a XVIII. század közepi Bécs hatalmas építkezései, a birodalmi főváros azonban magával ragadja az eldugott erdélyi birtokán élő grófort. Később aprólékos részletességgel örökíti meg Bécs nevezetességeit, első élménye még a spontán felkiáltás erejével tör elő:

„Bé érkezvén Bétsbe el álmélkodtam midőn láttam a szörnyű magos kőfalú, sok Contignatioju házakat, mintha két kőszikla közzé mentem volna bé. Azonkívvül a sok Égő Lámpásokat minden ház előtt az utzára nyilva”. (285.)

A szélesebb horizontra figyelő Bethlen Mihály, akinek európai útján csak közbeeső állomás Bécs, itt szinte semmi érdemlegeset nem jegyez fel:

„Bécs, mellynek mind hírét, jóságát és szépségét eléggé tudgyuk mind Magyarországbán, Erdélyben, mind Németországban, nem szükség leírni, mert jól ismerjük, és tudgyuk, minemű hely legyen”.³³

A század végén Velencébe utazó szűk látókörű Kászonyi András összehasonlításából ismét a császárváros kerül ki győztesen.³⁴

Székely legfőbb élménye a császári udvar, az ottani szokások. Az udvari élet eseményeinek más nézőpontú, ám Székely naplóját igazoló kontrollját olvashatjuk Khevenhüller herceg azonos időből származó feljegyzéseiben.³⁵ Az erdélyi naplóíró jószemű megfigyelőként számol be az udvari protokoll előírásairól, ugyanakkor megmosolyogtató, ahogy etikettbe ütköző kérdéseknél saját tudását, jólneveltségét fitogtatja, egy-egy főúri személlyel való találkozását fontoskodva beszéli el.

Székely feltétlen hódolója és hűséges alattvalója Mária Teréziának és a császári családnak, érthető tehát, hogy a királyné kezének megcsókolása kisebbfajta belső megrázkódtatást jelentett számára:

„Én úgy meg hevültem Királynom meg látásával ekkor elsőben mintha a padimentumot talpam alatt bé fütötték volna, a Fejem teteire ment fel onnét az hevülés”. (289.)

Részletesen beszámol öfelsege viseletéről, az udvari dámák és gavallérok szokásairól, külön megörökítésre érdemesnek tartja a királyi család nyilvánosság előtti étkezéseit. Székely

³³ *Bethlen Mihály útinaplója (1691–1695)*. Sajtó alá rend. és utószó: Jankovics József. Bp. 1981. 19.

³⁴ Kászonyi András: *Magyarországból tett Velentzei utazás*. Pozsony—Pest, 1797.

³⁵ Khevenhüller-Metsch, Johann Josef: *Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch. 1742–1744*. Hrsg. von Rudolf Graf Khevenhüller-Metsch und Dr. Hanns Schlitter. Wien—Leipzig, 1907. 194–213.

azokban a hónapokban tartózkodott Bécsben, amikor ott a legtöbb társasági esemény történt. Nem szól ugyan sem a karácsonyi ünnepről, sem az év búcsúztatásáról, viszont részletesen beszámol a farsangi szórakozásokról, amikor egymást érik a bálók az udvarnál és a „Ló-Iskolában”. Az egyik maszkabálon oláh viseletbe öltözött feleségére még a királynő is felfigyelt, jóllehet az álarcosbál szabályai szerint kilétüket nem árulhatták el. Az álarcnak köszönhetően „nem igen volt respectussa ő Felségének, széltiben taszigálták az Emberek a tojongásban”. (424.) Bécs téli estéi sok lehetőséget nyújtanak a szórakozásra. Székely gyakran jár operába vagy Comédiába a Karinthiai utcába, de sajnos egyetlenegyszer sem említi meg, milyen darabot látott. Pedig az 1743–44. év fordulóján Bécsben élénk színházi élet zajlott. A Kärtnerthortheater-ben német nyelvű komédiát játszottak, a Ritterstube-ban az *Arlequin poli par l’amour* című francia komédiát mutatták be, a Burgtheaterben pedig egy olasz opera került színre. Biztosan tudjuk viszont, hogy Székely részt vett az udvari színház (Höfisches Theater vor exclusivem Publikum) 1744. január 8-án tartott *Ipermestra* bemutatóján. A Mária Terézia által rendkívül kedvelt Metastasio librettójára írt Adolf Hasse-zene a barokk operai színjátszás virágkorának záróakkordja volt.³⁶

Székely elragadtatással szól a színészek, énekesek játéka-ról, hangjáról, jelmezeiről, és arról is beszámol, melyik helyért mennyit kell fizetni, milyen a színházak berendezése, világítása.³⁷ A színésznők színpadi öltözete kaján megjegyzést vált ki belőle:

³⁶ Dr. Kunz, Harald: *Der Wiener Theaterspielplan 1745–1765. = Jahrbuch der Gesellschaft für Wiener Theaterforschung. 1953/1954* Wien, 1958. 72–113.

³⁷ Székely megállapításaitól eltérő színházi árviszonyokról számol be Khevenhüller naplója alapján: Schindler, Otto G.: *Das publikum des Burgtheaters in der Josephinischen Ära. = Das Burgtheater und sein Publikum.* Bd. 1. Hrsg. von Margaret Dietrich. Wien. 1976. 12–95. — Ezúton mondok köszönetet Belitschka-Scholtz Hedvignek, aki a színháztörténeti szakirodalomban eligazított.

„Az Theátrumon ágáló Aszszonyoknak, Leánjoknak köntöseik tántz közben kurták térden alól kevéssel érnek, hogj lábok mozgása jobban ki lássék ugjan erre nézve Férfi nadrágot viselnek, s vonnak fel illjenkor, külömben az tántz közben a kurta köntös fenn libegvén, más Comedia is ki mutatná magát sokszor”. (315.)

Székely zenei érdeklődése az udvari zenekar hangszereinek részletes leírásában is megmutatkozik:

„Sokféle Musika volt, úgmint Hegedűsök, Trombitások, Réz Dob, Huboisták, kurta Flautások, Gordonosok, Jágerhornisták, Magjar Czimbalmosok, és ezek kótából verték a nótát. Voltak Fagottistákis. Volt egj Dudás is, Fejér ketske Olló bőrből tsinált Dudája, meljnek a Feje, és Füleis rajta voltanak és a Ketske Ollónak a szájából volt ki tsinálva a Sip, melljen az nótát billegtette, a Dudát pedig nem a szájával fűtta, hanem az jobb hónjallja alatt volt egj ki fúvó, belé ragasztva az Dudában, és eszt az karjával mozgatta, a melj által vett szelet a Duda. Volt a Dudának egj sipja hátra felé, szintén úgj, mint az más Dudáknak szokott lenni. Az háta megett ezen Dudásnak, egy hoszszú furuja formát fűtt egj Musikás, meljnek a Végiben egj kis Görbe szarutska volt, és ez a dörgő sip gjanánt volt. Ezen Musikának a szája úgj volt tsinálva mint az Flautájé, és ezen musikát szüntelen egj Tónuson, a Bassuson fűtta a Duda mellett, de az ujjával nem billegtette. Olljan hangosan szólott pedig a Duda, hogj a sok Musikák közzül ki hallott, hogj mint fűtta az Minnetet. Voltak e mellett apro kitsinj Sipotskák, melljeken Kukuk módgjára hangosan Tactusra verték a Minnetet.” (388–390.)

Zenei érdeklődésének gyakorlati bizonyítéka lesz majd Erdélyben megszervezett kamarazenekara, és már említett „kótáskönyve”, amelyet Bécsben másolt le, jóllehet erről az Önéletírás lapjain nem szól.³⁸

A téli szórakozás alkalmai közé tartoztak a lovas szánokon megtett felvonulások, többnyire az esti Bécs utcáin. Január 6-án különleges eseményről számolhat be Székely László. Az Ágoston-rendiek templomában 14 urat aranygap-

³⁸ Székely László kótáskönyvéről először Klaniczay Tibor adott hírt: K. T.: *Beszámoló a Román Népköztársaság könyvtáraiban végzett kutatásaimról*. MTA I. OK 1954. 345–384. Ld. még a 3. jegyzetet.

jas lovaggá ütött Lotharingiai Ferenc, a királynő férje. A viseletek, a látnivaló gazdagsága ismét tollára kívánczik, ugyancsak papírra veti a hercegi esküvő ceremóniait.³⁹ De nemcsak a rendkívüli eseményeket, hanem a mindennapok rendtartását is megörökíti. Ide tartoznak a világítás, a csatornázás, az inastartás, -fizetés, a bérkocsis közlekedés éppúgy, mint a gyerekevelés szokásai. Az első ámuldozás elmúltával, tárgyilagos alapossággal számol be az emeletes házakról, a többszintes, ám talajvízmentes pincékről, az istállókról, a mézárszékek higiéniai viszonyairól. Feleségével és barátjaival együtt néhány napos kirándulást tesz Bécs környékén, összehasonlítva a tájat, a növényzetet és a gazdálkodást a hazai viszonyokkal. Tél lévén, a szél úgy hordja a havat, „valamint Háromszéken a Nemere szele”, de a havasok „nintsenek itt ezek ollj nagjok mint az Erdélljiek”. (410.)

Művészettörténeti érdeklődését igazolja, hogy az eseményeken túl helyet szorít Székely Bécs építészeti nevezetességeinek. Több oldalon át részletezi a Stephanskirche építészeti megoldásait, beszámol Bécs kerületeiről, piacairól, hóstátjairól, a kapucinus kriptában és kincstárban tett látogatásról. Ezen utóbbi helyen, az ereklyék részletes leírása közben protestáns racionalizmusa is hangot kap:

„Még mutattanak (. . .) Krisztus Urunk születésekkor Herodes által meg öletett Gjermekek közzül egjnek az Egész Csontjait Ezüst metsett Ládátskában, de bizony Vastagok voltak azok, és nem két Esztendös azon való Gjermek Csont volt még mondám Én az Paternek, Reverende Pater Igen Vastag Csontok ezek, ahokképest, a mint a Sz. Irás mondgja az Heródestől meg öletett Gjermekeknek Csontjaikat s tsak el pirula reá s Pater s nem szólla semmit, hát ha nondum pervenerates legenda”.⁴⁰

³⁹ Király Pál szerint „a mi meglepő, a királynő leírása sehol sem jut eszébe”, (Király P.: *I. m.* 243.) pedig Székely több alkalommal, például az idézett esküvőnél is részletesen leírja a királynő viseletét (339.).

⁴⁰ Bethlen Mihály útinaplója a császári kincstár részletes leírását adja: B. M.: *I. m.* 135–136.

Székely beszámolójára jellemző, hogy mindenütt saját tapasztalatára hagyatkozik. A hallott, olvasott történetekhez gyakran kételkedő vagy legalábbis az információ másodlagosságára utaló megjegyzéseket fűz. Ahol viszont saját maga is megfordul, a személyes tapasztalatot hangsúlyozva írja le látnivalóját. A Stephanskirche tornyába maga is felment, megtette a 612 lépést „éppen a Gomb aljáig, míg a Fejem felljebb nem fért”. (500.) A magasság érzékeltetéséül azt írja: „az Ember a földön újj látszik, mint egj nagjotska Kutsma”, majd a személyes élmény alapján módosít: „itt jobban irhatom, hogj tsak akkorának látzanak mint egj kiseded GjermeK”. (503.) Ellátogat a Vadas kertbe, elámul az először látott állatritkaságokon, s az állatok viselkedésére is figyelmet fordít.⁴¹

Bécs látnivalóinak számbavételekor segítségére lehetnek volna német nyelvű városleírások,⁴² ám Székely a bédekkeradatok átvétele helyett inkább a személyes tapasztalatra, esetleg Bécsben járatosabb ismerősei közléseire támaszkodik. Így sikerül elkerülnie a város- és épületleírások papírra vetésekor az unalmat, a száraz adatszerűséget.

Számtalan eseményről, bécsi szokásról és látnivalóról szólhatnánk még, ahogyan szól Székely László útinaplója, míglen pénze is fogyóban lévén, gyermeke után is vágyakozva március 27-én hazaindul Erdélybe. A visszafelé vezető úton valamivel több szót veszteget a magyarországi városokra, Budára, Pestre, Szolnokra, Törökszentmiklóusra, Debrecenre, de élményei intenzitása, az elbeszélés elevensége meg sem közelíti a bécsi beszámolót. Ahogyan önéletírása is

⁴¹ A bécsi állatkertet majd húsz évvel később az utazó Teleki József is megörökíti, megállapítván, „hogj talán Európában ilyen gyűjtemény több nincsen”. Tolnai Gábor: *Teleki József utazásai 1759–1761.* = *Fejedelmi Erdély.* Bp. 1983. 265.

⁴² Vö. Maurer, Caspar: *Kurtze doch gründliche Beschreibung der Kayserlichen Haupt und Residentz Statt Wien.* Nürnberg, 1664. — *Kurtz: Lesens-Würdige Erinnerung von (...) alt: und neuen Seltenheiten (...)* Wien. Wien. 1702.

egyre érdektelenebbé, szürkébbé válik, noha még 350 oldal következik a bécsi napló után, amely magában foglalja a korábban említett verseket is. A családi perlekedések, az erdélyi közeletben játszott szerény szerep nem ajándékozta meg igazi élménnyel, a dokumentummásolatokkal, kicsinyes viszálykodásokkal zsúfolt leírás alig tartalmaz említésre méltót.

Székely mindinkább visszahúzódik birtokai ügyeinek intézésébe és nagyszabású építkezésekbe kezd, melyekről természetesen újból részletesen beszámol.⁴³ Ugyancsak korjellemző az az érdeklődés, amivel Székely a kertkultúra felé fordul.⁴⁴ Kertje és könyvtára azonos szerepet játszik az idő múlásában. Büszkén említi „ritka szép könyveket” tartalmazó könyves tékáját, őszintén bevallva, hogy ifjúkorában nemigen fordított gondot a művelődésre. Idős korában is bánja, hogy Bécsben jártakor a „szép Bibliothecát” nem tudta megnézni. Olvasó emberré felesége hatására vált, akit a halotti búcsúztatók is a művelt, tudós asszonyok között emlegetnek. Borosnyai Nagy Zsigmond *Temetési tanítása* szerint Székely Lászlóné Bánffy Kata

„(. . .) ditsekedhetett volna mind szépségével, mind okosságával, ifjúságával, nyájasságával, experientiájával, kivált szép memoriájával, bölts judiciumával, mert ebben, az Aszszonyi Nemben kevés Párja volt. Ugyanis, a’ melly Prédikáziót egyszer hallott, azokat nem tsak magáévá tette, hanem azokból bölts discursust és fontos kérdéseket tudott formálni.”⁴⁵

⁴³ Székely leírása érdekes összehasonlításra ad alkalmat a B. Nagy Margit által közölt udvarház-leírásokkal. B. N. M.: *Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták. XVI–XVIII. századi erdélyi összeírások és leltárak*. Bukarest, 1973. — Az alamori udvarházról: B. N. M.: *Udvarházak és stílusok*. = B. N. M.: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest, 1970. 24.

⁴⁴ Vö. Vörös Imre: *A Kert-motívum típusai a felvilágosodás korának irodalmában*. It, 1983. 1–26.

⁴⁵ Borosnyai Nagy Zsigmond: *Temetési tanítás*. Kolozsvár, 1746. K₁ recto. — Hasonló értekezés olvasható Ajtai Mihály: *Halotti beszélgetés* és Szathmári Pap Zsigmond: *Erős asszony* címen ugyanekkor megjelent halotti búcsúztatójában.

Székely László arról számol be, hogy 51-szer elolvasta a Bibliát, de könyvgyűjteményének összetételéről nem sokat tudunk meg az önéletírásból. Előszavában csak az *Orbis Politicus* és *Imperans* című köteteket említi. A két mű szerzője Georgius Hornius presbiteriánus történész, hardewicki és leideni tanár, akinek előadásait Bethlen Miklós is hallgatta.⁴⁶

Székely László könyvtáráról szólva Jakó Zsigmond megállapította, hogy a 382 darabból álló, tehát a korban jelentős gyűjtemény legkorábban vásárolt darabjai 1730–31-ből valók, és néhány örökölt kötetet leszámítva kifejezetten Székely érdeklődését tükrözik. Könyvtárának összetételéről ma még nagyon keveset tudunk, Jakó Zsigmond kutatásainak eredményeként csupán a possessorok nevét és a gyűjtött témaköröket ismerjük.

„Viszonylag nagyobb számú könyvet vásárolt Komáromi Körmenyi György udvarhelyi professzor (mh. 1751), saját udvari papja, Imreh Sámuel és Udvarhelyi Mihály előbb szigeti, majd kolozsvári professzor (mh. 1737) és Gidófalvi János újtordai pap (mh. 1733 k.) gyűjteményéből. Az előbbi 1717 körül Utrechtben, a három utóbbi pedig 1741-ben Hardewijkban, tehát Hollandiában, illetve 1700 tájt Belgiumban vásárolt darabokat tartalmazott. Amíg ezek a szerzemények főként a filozófiai és protestáns teológiai irodalmat hozták gyűjteményébe, a sokáig külföldön élt Gyulay Ferenc tábornok (1674–1728), Pongrácz György táblai elnök (mh. 1742 körül), és a Halléban tanult, művelt Kemény János (mh. 1747) Erdély-szerte számon tartott gazdag könyvhagyatékából viszont a világi tudományok jog, történelem, gazdaság, építészet) anyagát gyarapíthatta. Gyakori szebeni tartózkodásai és szász ismeretségei révén régiebb német bibliofilek gyűjteményéből szintén gazdagította a sajátját”.⁴⁷

Figyelemre méltó, hogy külföldi folyóiratokat is gyűjtött és az ő tulajdona volt a székelyudvarhelyi tudományos könyv-

⁴⁶ Hornius, Georgius (1620–1670) idézett művei: *Orbis imperans* (Leiden, 1669), és *Orbis politicus* (1667–1674 között négy kiadása ismert). Életéről: Jöcher, Christian Gottlieb: *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. Leipzig, 1750. Bd. II. 1708–1709. — Ld. még: Bethlen Miklós: *I. m. I.* 187.

⁴⁷ Jakó Zs.: *I. m.* 249.

tár legrégebbi ősnymtatványa is: *Tractatus Henrici de Saxonia Alberti Magni discipuli de secretis mulierum*. 1489.⁴⁸

Székely könyvtárának kialakításában Jakó Zsigmond szerint nagy szerepe volt annak az erdélyi főnemesekből, főúri asszonyokból álló irodalompártoló körnek (Bethlen Katának, Bethlen Imrének és feleségének Gyulai Klárának), akikkel főleg ifjúkora és első házassága idején közeli kapcsolatban állt. A birtokára visszavonult Székely megkedvelve az olvasást, tudatosan fáradozott könyvgyűjteménye gyarapításán és egyre kevesebb energiával róttá az önéletírás lapjait.

Kézirata vége felé – események híján – már csak a családi genealógia feltárására, saját maga és rokonai nevezetes történeteire, balesetek megörökítésére futja írói erejéből. Mint kortársai számosan, a folyamatos önéletírás megszakadásával „törvényszerűen jut el az anekdotához”.⁴⁹ Felmerül ugyan benne, hogy szélesebb horizontra is nyithatná elbeszélését, de rögtön vissza is tér saját belterjes világára:

„Itt lehetne elég tágas mező Erdéljnek és a Magyar nemzetnek boldogtalanságának leírására, de nem az Én dolgom az itt, nem is tzéлом, mert Én Életemet akartam le írni, oldalaslag a mik bé tsúsztak ide elég az nékem, támaszt az Isten olljan jó haza Fiát is, a ki ezen boldogtalanságokat le fogja írni, és a következőknek szemek eleibe fogja terjeszteni”.⁵⁰ (816.)

⁴⁸ Szász-Mihálykó Mária: *Kéziratos drámák a Székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtárban*. Szakdolgozat, 1973. (Kézirat.) 6. — A székelyudvarhelyi kollégium Székely László-féle gyűjteményéről ld. még: Szigethi Gyula Mihály: *A székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium története*. Székely-Udvarhely, 1873. 47. — Gönczi Lajos: *A székelyudvarhelyi kollégium múltja és jelene*. Székelyudvarhely, 1896. 231. — Az OSZK által őrzött Székely számára készült Zrínyi-másolat még tanulmányozásra vár: OSZK Kézirattár Quart. Hung. 4348.

⁴⁹ Gyenis V.: *I. m.* 314.

⁵⁰ Hasonló megjegyzéseket Bethlen Miklós és Bethlen Kata önéletírásában is olvashatunk: „az olyanokat, mint históriára tartozókat én csak annyi részből illetek, amennyire az én életemet és azokba való elegyedésemnek itéletit az embereknek nézhetik”. *Bethlen Miklós*

Székely valóban kerüli a tudatos politizálást. A világ eseményeiből csak annyit lát meg és tart szükségesnek elmondani, amennyi életére közvetlen hatással van. Feltétlen uralkodótisztelet, hitét védelmező protestantizmus, Erdélyért aggódó hazafiság – ez gondolatvilágának jellemzője, és a felsorolás rendje sem véletlen. A Habsburg-udvar iránti hódolatának számtalan jelét adja bécsi útinaplójában, majd később is, amikor Buccow-val kerül közeli kapcsolatba, jóllehet hangsúlyozza, hogy csak a kertjéről beszélt vele. A református vallás védelmezésére több megjegyzése is utal, kezdve Erdődi egri püspök, („aki igen nagy térítő volt”) és felesége vitájától, abbéli meggyőződéséig, hogy a kamarás-ságot is vallása miatt nem kapta meg. Saját hitének védelmezése azonban nem párosult a más vallások iránti toleranciával, a nagybőjtben néki húst nem adó komáromi katolikus fogadóssal igencsak „rútul bánt”. (511.) Harmadik jellemzője, a hazájáért aggódó hazafi hangja néhol odavetett megjegyzésekből, összehasonlításokból, máskor emelkedett pátoszú kinyilatkoztatásokból csendül ki:

„ha minden Ember és haza Fia annjit ártott volna hazájának tsak gondolattal is, mint Én, nem félne maradékában is az Átoktól”. (813.)

Székely elbeszélő stílusa nem tudatos iskolázottság eredménye. Könnyen, lendületesen ír, követve az élőbeszéd fordulatait, s ugyane sajtáságból adódik negatívuma is, sokszor ismételt, néhol egész történeteket, máskor a beszéd szokása szerinti kifejezéseket. Elbeszélése hitelességét igazolandó a számára hihetetlen, különös jelentőséggel bíró események közé gyakran iktatja be a „bizonyj igazat írok, és ugj írom

önéletrása. Bev. Tolnai Gábor. Sajtó alá rend. és jegyz. V. Windisch Éva. Bp. 1955. 242. — „Magam személyes dolgaira menvén, mint-hogy annak leírása illet engemet”. = *Bethlen Kata önéletrása*. = *Magyar emlékirók 16–18. század*. Vál. jegyz. Bitskey István. Bp. 1982. 856.

a mint volt” jellegű megjegyzéseket. Az aprólékos leírásokban gazdag beszámoló hasonlatait is a köznapi életből veszi, jellemzéseinek találó voltát azonban nem tagadhatjuk el. József herceg – a későbbi II. József – akkor még „máknyi teremtés”, a bécsi nép „természete szerint átsorgó”, az állatkerti oroszlán „mint a Matska szokott pökni az Emberre”, „és ha Embert lát az Farkával úgj hizelkedik mint az Kutja”. Elbeszélésébe gyakran iktat latin és német szavakat, a témának megfelelően az országgyűlési, ceremóniális dolgok leírását latinizmusokkal, a bécsi köznapi életet német kifejezésekkel tarkítja. Noha majd tíz éven át folyamatosan írta élete történetét – a bécsi napló eredeti szövege pedig még húsz évvel korábbi – stílusa nem változott, a halál miatt abbamaradt élettörténet leírása az elbeszélés módját tekintve egységes egész.

Halálakor, 1772-ben Rettegi György tömör jellemzése szerint:

„Staturája volt a szegény Székely László úrnak középszerűnél kisebb, de nem éppen törpe, vállas és szép termetű, haja kicsiny kondor, gesztenye színű, de már őszibe elegyedett volt, fronte libera seu plana, kevéssé horgas orra, de nem díztelen, beszéde szapora jó deák, jó német, aetassa mintegy 55 esztendő”.⁵¹

Ötvenöt esztendejének történetével kifejezett célja az önigazolás, a közvetlen utódok nélküli család emlékének megőrzése volt. Hogy mégis feledésbe merült, annak oka középszerű élete, a politikai eseményekben való részvétel tudatos elkerülése, provinciális egyénisége. Hogy felfedezésre méltónak érezzük, ugyanebből a látásmódból fakad: aprólékos megfigyelései, naivsággal párosuló gondos leírásai, belső vívódásainak őszinte papírra vetése a XVIII. század közepi nemesség életmódjának, világlátásának egyik jellegzetes vetületét mutatják.

⁵¹ Rettegi Gy.: *I. m.* 269–270.